

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. Мечникова

ПОЛТОРАК ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК: 94(477) "1734/1775" (043.3)

**ВЗАЄМИНИ ЗАПОРОЗЬКОГО ТА ДОНСЬКОГО КОЗАЦТВА
ПЕРІОДУ НОВОЇ СІЧІ (1734-1775 рр.): ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ
І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

13.02.08

1522046

НЕ ОНУ

Одеса – 2007

Реср
124302

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
БАЧИНСЬКА Олена Анатоліївна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
професор кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, старший науковий співробітник
БРЕХУНЕНКО Віктор Анатолійович,
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України, завідувач
відділу історії і теорії археографії та споріднених
джерелознавчих наук;

кандидат історичних наук, доцент
МІЛЬЧЕВ Володимир Іванович,
Запорізький національний університет, доцент
кафедри джерелознавства, історіографії та
спеціальних історичних дисциплін.

Провідна установа: Інститут історії України НАН України, відділ історії
середніх віків та раннього нового часу, м. Київ.

Захист відбудеться "29" травня 2007 р. о 13 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 41.051.08 в Одеському національному
університеті імені І. І. Мечникова за адресою: 65082, м. Одеса,
вул. Єлизаветинська (Щепкіна), 12, ауд. 9.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова за адресою: 65082,
м. Одеса, вул. Преображенська, 24/26.

Автореферат розісланий "___" _____ 2007 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради
доктор історичних наук, професор

 Дзиговський О. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

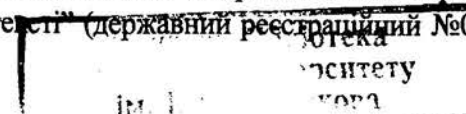
Прагнення незалежної української держави визначити пріоритети в сучасній системі міжнародних відносин, а також вести обґрунтовану національну регіональну політику потребує нового погляду на історію взаємин українців з іншими народами та дослідження їх впливу на розвиток української державності. Внаслідок специфічних історичних і географічних умов південь України належав до сфери інтересів різних державних утворень, етнічних, політичних і соціальних спільнот. Однією з провідних сил, які визначали міжнародні відносини в регіоні протягом XVI–XVIII ст., було запорозьке козацтво. В особливому контексті формувались взаємини запорожців з донськими козаками. Запорожці виступали союзниками донців у спільних походах проти турків і татар, Речі Посполитої та Російської держави. Взаємини цих козацьких спільнот у XVI–XVII ст. неодноразово привертали увагу дослідників.

Протягом існування Нової Запорозької Січі – 1734–1775 рр. – взаємини запорожців з іншими сусідами проявлялись в інших, відмінних від попередніх століть, формах. Це було пов'язано, по-перше, з тим, що Запорозька Січ втратила статус самостійного суб'єкта міжнародних відносин. По-друге, централізаторська політика російського уряду призводила до обмеження повноважень запорозького керівництва у внутрішньо-військових питаннях. По-третє, Російська імперія продовжувала боротьбу за чорноморські землі, а Османська імперія намагалась утримати тут свої позиції, що призвело до перманентного військово-політичного протистояння на південноукраїнських землях. Природно, що всі ці обставини позначились і на запорозько-донських взаєминах.

Враховуючи зазначене, не випадковим є те, що науковий інтерес останнім часом спрямований на дослідження взаємин запорожців з різними сусідніми державами, етнічними групами, соціальними силами у період існування Нової Січі, адже без їх вивчення історичний розвиток українських земель взагалі та запорозького козацтва, зокрема, є неповним і обмеженим. Зауважимо, що активно проводяться дослідження взаємин запорожців з Кримським ханством, Новослобідським козацьким полком тощо, проте спеціальних комплексних робіт з історії запорозько-донських взаємин часів Нової Січі на сьогодні не створено.

Отже, виходячи з вищезазначеного, **актуальність обраної теми** полягає у недостатньому її дослідженні та необхідності осмислення в історичній літературі процесу формування та трансформації взаємин запорозьких і донських козаків як одного з важливих моментів вітчизняної історії, а також в урахуванні історичного досвіду при формуванні виваженої національної урядової політики.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової теми, яку розробляє колектив кафедри історії України історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова "Історія Південної України у національному та європейському контексті" (державний реєстраційний №0 06U008143).

Об'єктом дослідження є запорозьке та донське козацтво.

Предметом дослідження є процес розвитку взаємин запорозького й донського козацтва в системі міжнародних відносин Південно-Східної Європи, їхній правовий, політичний, соціально-економічний аспекти.

Методологічною основою є принцип історизму, що передбачає підхід до історичних явищ і процесів з позицій діалектики, вивчення зв'язків між ними, а також принцип наукової всебічності та об'єктивності. У дослідженні використано методи: проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний, історико-статистичний, системний, описовий, класифікації, періодизації.

Територіальні межі дисертації визначені територіями, на яких зафіксовані міжкозацькі взаємини у період Нової Січі: запорозько-донське прикордоння у приазовських землях, межириччя Єї та Кагальника, території вольностей козацьких військ – Запорозького та Донського, спільних бойових дій під час російсько-турецьких воєн тощо.

Хронологічні рамки дослідження визначені існуванням одного із суб'єктів міжкозацьких відносин – Нової Запорозької Січі – 1734–1775 рр.

Метою роботи є аналіз змісту взаємин запорозького та донського козацтва в їх історичному розвитку від моменту повернення запорожців під протекторат Росії у 1734 р. до знищення Запорозької Січі у 1775 р.

Досягнення мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- розкрити основні напрями вивчення проблеми в історіографії та визначити джерельну базу дослідження;
- дослідити правовий статус козацьких військ в адміністративній системі Російської імперії;
- визначити державні органи влади, до компетенції яких входило регулювання міжкозацьких взаємин, з'ясувати їх правові можливості;
- висвітлити участь представників козацьких владних структур різних рівнів у міжкозацькому діалозі;
- виявити зовнішній вплив на взаємини запорозького та донського козацтва з боку Османської імперії, Кримського ханства, Речі Посполитої та інших суб'єктів міжнародних відносин у Південно-Східній Європі;
- проаналізувати передумови, причини та динаміку розвитку політичного конфлікту між Військом Запорозьким та Військом Донським;
- схарактеризувати вплив процесу заселення запорозько-донського порубіжжя на козацькі взаємини;
- дослідити вплив економічних чинників на міжкозацькі стосунки, зокрема окреслити закономірності розвитку різних галузей господарства на запорозько-донському порубіжжі;
- з'ясувати взаємини різних верств козацького населення Запорожжя та Донщини.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що на основі залучення джерел, переважна більшість яких уперше вводиться до наукового обігу, проведено комплексне дослідження взаємин запорозького та донського козацтва у 1734–1775 рр.

У дисертації запропоновано нову концептуальну модель дослідження шляхом виокремлення проблем запорозько-донських взаємин із контексту міжнародних відносин і внутрішньодержавних процесів у Російській імперії. Це дозволило показати роль міжкозацьких взаємин у процесі розвитку Нової Січі, порівняти їх із взаєминами запорожців з іншими сусідніми країнами та спільнотами. Доповнено теорію Великого степового кордону новими відомостями про співпрацю та конфліктні ситуації між козацькими спільнотами. У результаті дослідження визначено репрезентанти, функції та наслідки міжкозацьких взаємин, з'ясовано етапи політичного протистояння між запорожцями та донцями, визначено чинники, що стали провідними на кожному з цих етапів, з'ясовано методи боротьби двох політичних еліт між собою.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони є основою для подальших наукових розробок, які пов'язані із політичним та соціально-економічним розвитком південноукраїнського регіону; можуть бути використані в узагальнюючих працях і при складанні загальних курсів з історії України й Росії, військової історії, курсах з міжнародних відносин, краєзнавства у вищих і середніх навчальних закладах та при підготовці спецкурсів за цією проблематикою; можуть бути підґрунтям розробки регіональних урядових програм.

Апробація результатів дослідження була реалізована у доповідях на: міжнародних наукових конференціях «Нація та міжнаціональні відносини в історії людства: очима молодих дослідників» (Донецьк, 2003); «Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи співробітництва» (Кривий Ріг, 2004); міжнародних наукових конгресах «Археологія та Етнологія Східної Європи» (Одеса, 2002) та «Національна перлина Запорожжя: впровадження інноваційно-інвестиційних технологій гармонізації біоекосистеми о. Велика Хортиця» (Запоріжжя, 2004); Міжнародному науковому семінарі «Р. Ф. Кайндль і українська історична наука» (Чернівці, 2004); всеукраїнських наукових конференціях «Селянство Півдня України: історія і сучасність» (Миколаїв, 2003), «Українське козацтво у вітчизняній та загальноєвропейській історії» (Одеса, 2005), «Постать Петра Калнишевського та історична спадщина запорозького козацтва XVI-XVIII ст.» (Нікополь, 2006); регіональній конференції «Європа: історичні контури регіонального шляху» (Первомайськ, 2004).

Публікації. Теоретичні узагальнення і результати дослідження знайшли своє відображення у чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України (загальним обсягом 1,5 др. арк.), а також у матеріалах і тезах, публікації джерел з теми дисертації (загальним обсягом 3 др. арк.).

Структура дисертації зумовлена метою і завданням дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури і додатків. Загальний обсяг дисертації – 289 сторінок, із них основна частина – 188 сторінок, список використаних джерел та літератури – 58 сторінок (629 одиниць, архівних справ – 105, фондів – 26); додатків – 43 сторінки (карти, авторські таблиці та схеми).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження, наукове і практичне значення дисертації. Визначено мету та завдання роботи, схарактеризовано апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – “Історіографія, огляд джерел та методи дослідження”, що складається з трьох підрозділів, розглянуто стан наукової розробки проблеми, джерельну базу, методологію та термінологію дослідження.

Питанню взаємин українського та російського козацтва у XVIII ст. окремих комплексних досліджень не присвячувалось. Проте у науковій літературі існують роботи, що висвітлюють окремі аспекти цієї теми. Хронологічно-тематичний підхід, застосований при розгляді стану наукової розробки проблеми, відбиває ті особливості, що визначалися умовами розвитку історичної науки й суспільства.

Російські історики XVIII ст. досліджували історію козацтва з позицій інтересів Російської імперії. Вони засуджували будь-який опір російській владі, тому їхні праці відзначаються позитивним ставленням до лояльних царату донських козаків¹. Г. Міллер, один з небагатьох, звернув увагу на взаємини запорожців і донців у процесі освоєння земель у межириччі Дніпра та Дону, на питання легітимності запорожських претензій на суверенну державність та проаналізував законність кордонів Запорожжя². Основним досягненням Г. Міллера стало використання значної кількості відомих на той час джерел з архівів Росії та Запорожжя, а також критичний підхід до інформації, яку ці джерела містили. У свою чергу В. Татищев³, Г. Байєр⁴, О. Рігельман⁵ приділили

¹ Сас П. Історик українського козацтва О. Рігельман // УДЖ. – 1991. – № 5. – С. 98.

² Міллер Г. Исторические сочинения о малороссиянах. – М., 1846. – 96 с.; Його ж. Рассуждение о запорожцах // Чтения общества истории и древностей Российских. – 1847. – Кн. 5. – Смесь. – С. 58-68.

³ Татищев В. Лексикон Российской исторической, географической, политической и гражданской // Татищев В. Избр. произв. – Л.: Наука, 1979. – С. 153-360.

⁴ Байер Г. Краткое описание всех случаев, касающихся до Азова. – С.Пб.: Тип. при Имп. Академии наук, 1782. – 244 с.

⁵ Ригельман А. История или повествование о донских козаках. – М., 1846. – II, II, 154, VII с.; Його ж. Летописное повествование о Малой России. – М., 1847. – VIII, 219, 201, 147, 101, XIV, 50 с.

увагу взаєминам козаків на початкових етапах існування козацьких спільнот. Проведений О. Рігельманом аналіз сучасного йому стану українського та донського козацтва дає можливість порівняти становище військ та визначити ставлення до козаків з боку офіційних кіл Російської імперії. Представник козацької історіографічної традиції автор «Історії Русів» яскраво змалював каральну експедицію донців проти українських козаків⁶.

Українські і російські історики другої половини XIX – початку XX ст. зверталися до питання взаємин запорожського та донського козацтва внаслідок розгляду загальних питань з історії України та Росії. А. Скальковський відстоював думку про цивілізаційну місію Російської імперії у причорноморських степах, розглянув проблему територіального конфлікту між запорожцями і донцями 1743–1746 рр.⁷. Д. Яворницький називав цей міжкозацький конфлікт середини XVIII ст. «довготривалою і перманентною суперечкою» і пов'язав його остаточне вирішення з питанням знищення Нової Січі⁸. А. Шиманов визначав справедливості запорожської боротьби за свої землі⁹, а П. Іванов – часткову перемогу запорожців у територіальній боротьбі зі східними сусідами¹⁰. Важливим для вивчення міжкозацьких взаємин стало дослідження О. Флоровським роботи запорожських депутатів у Законодавчій комісії 1767–1768 рр.¹¹. На початку XX ст. деякі дослідники, визначаючи етапи розвитку відносин Росії і Дону, доводили факт існування суверенної держави донських козаків, приєднання якої стало метою російського уряду¹².

Продовжили дослідження міжкозацьких взаємин українські історики 1920–1930-х рр. Так, Й. Гермайзе вперше виокремив проблему українсько-донських стосунків і довів хронологічно її розгляд до моменту придушення донського та запорожського повстань проти царату 1708–1709 рр., знищення автономії донців та підпорядкування запорожців Криму¹³. На думку дослідника, базою відносин

⁶ История русов, или Малой России/ сочинение Григория Кониского. – М.: Университетская типография, 1846. – 257+45с.

⁷ Скальковський А. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорожського/ пер. з рос. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – С. 296–298.

⁸ Яворницький Д. Сборник материалов для истории запорожских козаков. – С.Пб., 1888. – С. VI.

⁹ Шиманов А. Предсмертная поземельная борьба Запорожья // Киевская старина. – Т. 7. – 1883. – Декабрь. – С. 609-636.

¹⁰ Іванов П. Материалы по истории Запорожья в XVIII ст. // Записки Одесского общества истории и древностей (далі – ЗООИД. – Т. 20. – 1897. – С. 68.

¹¹ Флоровський А. Депутаты войска Запорожского в законодательной комиссии 1767 г. // ЗООИД. – Т. 30. – Одесса, 1915. – С. 329–377.

¹² Савельев Е. История казачества. В 3-х ч. – (Новочеркасск: Донской печатник, 1918). – Ростов-на-Дону: Южгеология, 1990. – Ч. 3. – 443 с.; Сватиков С. Россия и Дон (1549–1917): Исследование по истории государственного и административного права и политических движений на Дону. – Б. м., 1924. – 592 с.

¹³ Гермайзе О. Україна і Дін // Записки Київського інституту народної освіти. – Кн. 3. – К., 1928. – С. 107-196.

у XVI – на початку XVIII ст. було усвідомлення козаками необхідності допомоги одне одному під час боротьби із турецько-татарською, польською та московською експансією. Окремі аспекти проблеми були досліджені Н. Полонською-Василенко¹⁴, О. Рябініним-Скляревським¹⁵, М. Слабченком¹⁶.

У післявоєнний час О. Пронштейн залучив до наукового обігу значну кількість документів архіву Війська Донського, звернув увагу на спільну участь запорозьких і донських козаків у повстаннях К. Булавина, О. Пугачова, відзначив суперництво запорозької та донської хвиль колонізації Північного Приазов'я. В. Голобуцький розглянув проблему торговельного протистояння між запорозькими та донськими козаками¹⁷.

На сучасному етапі активізувалися дослідження багатьох сфер історії українського та російського козацтва. Так, законодавство Російської імперії щодо козацтва вивчають В. Сусліков¹⁸ й А. Малукало¹⁹. В. Пірко у своїх дослідженнях дійшов висновку, що російський уряд сприяв донській колонізації приазовських земель, і в цьому була основна передумова виникнення міжкозацького конфлікту²⁰. Ю. Мицик та П. Сохань звернули увагу на зв'язок етнічного походження козаків та політики Російської імперії у розв'язанні суперечок між ними²¹.

¹⁴ Полонська-Василенко Н. З історії останніх часів Запорожжя // Записки іст.-філ. Відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн. IX. – С. 278–331; Її ж. Майно запорізької старшини як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя // Нариси з соціально-економічного дослідження історії України. Праці комісії з соціально-економічної історії України. – К., 1932. – Т. 1. – С. 43–206.

¹⁵ Рябінін-Скляревський О. Запорозькі заколоти та керуюча верства Коша XVIII ст. // Малинова Г., Сапожников И. А. Рябинин-Скляревский: материалы к биографии. – Одесса, 2000. – С. 83–178.

¹⁶ Слабченко М. Паланкова організація запорозьких вольностей // Козирев В. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.). — Запоріжжя, 1999. – С. 411–491.

¹⁷ Голобуцький В. О. Запорозька Січ в останні часи свого існування (1734–1775). — К.: Вид. АН УРСР, 1961. – 416 с.

¹⁸ Сусліков В. Російське законодавство щодо обмеження території Вольностей Нової Січі (1734–1775 рр.) // Запорозька старовина. – 2002. – Вип. 2. – С. 131–135.

¹⁹ Малукало А. Казачье законодательство: история становления и развития, сфера применения // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2005. – Вип. 19. – С. 39–44.

²⁰ Пірко В. Наступ царату на землі Війська Запорозького // Схід. – 1998. – № 1–2(18–19). – С. 54–58; Схід. – 1998. – № 3(20). – С. 48–54; Його ж. Основні напрямки роботи Донецького відділення НДІ Козацтва // Запорозька старовина. – 2002. – Вип. 2. – С. 160–169; Його ж. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI–XVIII ст. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – 224 с.

²¹ Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775. – Т. 2. – К., 2000. – С. 10.

Роботи В. Брехуненка²² продовжили дослідження міжкозацьких взаємин, започатковані Й. Гермайзе. Науковцем визначено джерельну базу дослідження запорозько-донських взаємин періоду до середини XVII ст., проаналізовано систему міжнародних відносин на степовому прикордонні, визначено їх підвалини та функції. Особливу увагу приділено посиленню московської присутності в регіоні та поступовому поглинанню Російською державою козацьких спільнот. Вплив геополітичного фактору на взаємини військ Запорозького та Донського проаналізував О. Мірущенко²³.

Окремі важливі аспекти проблеми знайшли відображення в роботах, присвячених міжнародним відносинам запорозьких козаків у XVIII ст.²⁴, військовій справі²⁵, російській політиці стосовно козацтва²⁶ тощо.

Джерельна база дослідження значна, але не являє єдиного комплексу. За формальною ознакою актуалізовані джерела було поділено на опубліковані та архівні. За видовою належністю комплекс джерел поділяється на актові документи, матеріали діловодства, дипломатичну документацію, наративи, картографічні, ілюстративні джерела.

Частину законодавчих актів Російської імперії щодо козацтва та запорозько-донських взаємин опубліковано в «Полном собрании законов Российской империи» (зібрання перше). Окремі джерела було введено до наукового обігу археографічними публікаціями А. Скальковського²⁷, О. Андрієвського²⁸,

²² Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К., 2005. – 367 с.; Його ж. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. – Київ – Запоріжжя: РА „Тандем-У”, 1998. – 336 с.

²³ Мірущенко О. Вплив геополітичного становища Нової Січі на економічний розвиток Запорозьких вольностей // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2005. – Вип. 19. – С. 51.

²⁴ Андреева С. Взаємини Запорожжя і Кримського ханства періоду Нової Січі (1734–1775 рр.): Автореф. дис... к.і.н. — Запоріжжя, 2006. — 20 с.

²⁵ Шпитальов Г. Військова служба запорозького козацтва в російсько-турецьких війнах 1735–1739 та 1768–1774 років. — Запоріжжя: Прем'єр, 2004. — 238 с.

²⁶ Мільчев В., Князьков Ю. Проект реформування устрою Запорожжя генерал-майора К. Штофельна (1765 р.) // Південна Україна XVIII–XIX століття: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. — 2003. — № 7. — С. 45–46.

²⁷ Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. — 3-е изд. — Одесса, 1885–1886. — Ч. III. — 330 с.

²⁸ Андриевский А. Дела, касающиеся запорожцев // ЗООИД. — Т. 14. — 1886. — С. 283–715; Його ж. Материалы для истории Южнорусского края в XVIII стол. (1715–1774). — Одесса: Типография А.Шульце, 1886. — 436 с.; Його ж. Материалы по истории Запорожжя и пограничных отношений (1743–1767). — Одесса, 1893. — 222 с.

П. Іванова²⁹, Д. Яворницького³⁰, В. Мільчева³¹. Слід зазначити, що не завжди автори публікацій XIX ст. дотримувались археографічних норм, зокрема, А. Скальковський перекручував та самостійно доповнював джерела³².

Наративні джерела з теми дослідження представлені подорожніми записками академіків Гільденштедта³³ та С. Гмеліна³⁴, офіцера І. Ханикова³⁵.

Більшість джерел і досі залишаються неопублікованими і зберігаються в архівах Києва, Москви, Санкт-Петербурга та Ростова-на-Дону. Архівні джерела за походженням належать до діловодства Війська Запорозького, Війська Донського, Гетьманщини, російських імперських установ, а також до матеріалів особистого походження (приватні фонди).

Основним архівним зібранням для вивчення історії Нової Запорозької Січі та її відносин з Військом Донським є Архів Коша, матеріали якого зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (далі – ЦДІАУК) – ф. 229, і на сьогодні опубліковано лише 27 з 368 справ цього фонду³⁶.

Джерела з історії Війська Донського та його відносин з Військом Запорозьким періоду Нової Січі збереглися у Державному архіві Ростовської області Російської Федерації (далі – ДАРО). Ф. № 46 (Отаманська канцелярія) та ф. № 341 (Канцелярія військових справ старшини Війська Донського) містять документи, в яких відображено ставлення донської козацької адміністрації до запорожців та їх територіальних претензій.

²⁹ Іванов П. Материалы по истории Запорожья в XVIII ст. // ЗООИД. — Т. 20. — 1897. — С. 60–100.

³⁰ Эварницкий Д. Источники для истории запорожских казаков. — Т. 2. — Владимир, 1903. — С. 1073–2107; Його ж. Сборник материалов для истории запорожских казаков. — С.Пб., 1888. — XIX, 248 с.

³¹ Мильчев В. Джерела до історії запорозького козацтва часів перебування під кримською протекцією (1730–1733 рр.) // Запорозька старовина. — 2002. — Вип. 2. — С. 384–399; Мильчев В., Князьков Ю. Проект реформування устрою Запорожжя генерал-майора К. Штофельна (1765 р.) // Південна Україна XVIII–XIX століття: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. — 2003. — № 7. — С. 45–46.

³² Полтораки В. Опис східного кордону Вольностей Війська Запорозького 1760-х рр. // Запорозька старовина. — Вип. 3. — Запоріжжя, 2005. — С. 5–8.

³³ Гильденштедт И. Путешествие академика Гильденштедта по Слободско-Украинской губернии. — Харьков, 1892. — 89 с.; Дневник Путешествия в Южную Россию академика С.-Петербургской Академии Наук Гильденштедта в 1773–1774 гг. // ЗООИД. — Т. 11. — 1879. — С. 180–228.

³⁴ Гмелин С. Путешествие по России для исследования трех царств: в 2-х частях. — С.Пб.: Императорская академия наук, 1771.

³⁵ Подлинные записки флотского капитана И. Ханикова о донской экспедиции // ЗООИД. — Т. 14. — 1886. — С. 66–90.

³⁶ Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775. — Т. 1–4. — К., 1998–2003.

Важливе значення мають матеріали імперських установ, які регулювали міжкозацькі взаємини або виступали в ролі посередників при розв'язанні конфліктів. Матеріали діловодства цих установ зберігаються у центральних та обласних архівах України та Росії. Зокрема, документи Російського державного архіву давніх актів з діловодства Правлячого Сенату.

Офіційне листування з досліджуваної проблематики зберігається в справах фондів «Генеральна військова канцелярія» (ф. № 51 ЦДІАУК) та «Канцелярія гетьмана К. Розумовського» (ф. № 269 ЦДІАУК). Друга Малоросійська колегія, якій з 1764 р. було підпорядковано Військо Запорозьке, також мала повноваження розв'язувати міжкозацькі конфлікти, і такі матеріали наявні у ф. № 54 ЦДІАУК (Друга Малоросійська колегія).

Частина документів з історії запорозько-донських взаємин потрапила до канцелярій прикордонних російських фортець – Св. Єлисавети (ф. 229 ЦДІАУК) та Св. Дмитрія Ростовського (ф. № 518 ДАРО), а також Київської губернської канцелярії (ф. № 59 ЦДІАУК).

Матеріали діловодства Військової колегії, якій підпорядковувались з 1721 р. донські козаки, значним комплексом збереглися в Російському державному військово-історичному архіві (далі – РДВІА). Матеріали ф. № 13 містять скарги донських козаків на запорожців, а також документи, що визначали статус козацьких військ та проекти їхнього реформування у XVIII ст.

Джерела особистого походження представлені у фондах, що були сформовані з документів канцелярій керівників установ та адміністративних одиниць Російської імперії. Фонд Г. Потьомкіна (ф. № 52 РДВІА) відображає різні питання управління козацькими військами. Фонд К. Розумовського (ф. № 53 РДВІА) містить інформацію про устрій російської армії та становище в ній козацьких частин, укази Військової колегії тощо. Фонд особистих документів роду військових старшин Єфремових (ф. № 360 ДАРО) надає відомості про біографії двох найвпливовіших донських отаманів XVIII ст., які відігравали визначну роль у запорозько-донських офіційних взаєминах.

У другому розділі – “Правові умови запорозько-донських взаємин”, що складається з п'яти пунктів, досліджено становище козацтва в адміністративно-правовій системі Російської імперії у XVIII ст., проекти реформування козацьких спільнот, проаналізовано участь органів державної та військової влади в системі запорозько-донських взаємин, розглянуто норми звичаєвого та міжнародного права на запорозько-донському прикордонні, а також вплив міжнародних відносин на міжкозацькі стосунки.

Згідно з джерелами, запорозько-донські відносини протягом 1734–1775 рр. мали характер взаємин двох окремих адміністративних суб'єктів Російської імперії, які майже втратили самостійність. Росія змогла реформувати донське козацтво, і воно стало її послідовним прибічником, а запорозьке козацтво з огляду на специфіку свого розвитку такому реформуванню не піддалося.

Визначну роль у запорозько-донських взаєминах відігравали Кіш Війська Запорозького та Військова канцелярія Війська Донського. Довічний військовий отаман Війська Донського мав більший вплив, аніж щороку змінюваний кошовий отаман Війська Запорозького. У середній ланці управління в запорозько-донських взаєминах значну роль відігравали керівники Кальміуської та Самарської паланок, а в нижній – станичні, промислові отамани, старійшини тощо. На думку автора щодо окремої адміністративної одиниці Війська Запорозького вживалися паралельно назви «Міуська», «Сланчицька» та «Кальміуська» паланка. У ході дослідження було локалізовано розташування паланкового центру в 1743–1746 рр. в гирлі р. Мокрий Сланчик, в 1746–1768 рр. на правому, а в 1772–1775 рр. на лівому берегах р. Кальміус.

Серед органів центральної влади Російської імперії займалися регулюванням міжкозацьких взаємин Правлячий Сенат і Військова колегія, а серед представників органів місцевої влади – київський генерал-губернатор, гетьман, президент Другої Малоросійської колегії та коменданти російських прикордонних фортець (Новосіченський ретреншемент, фортеця Св. Анни та Св. Дмитрія Ростовського, Таганрозька, Азовська, Петрівська, Бахмутська і Торська фортеці).

Правовою базою запорозько-донських відносин були: міждержавні угоди (між Російською та Османською імперіями 1700, 1711, 1739, 1774 рр.); нормативно-правові акти Російської імперії, що визначали статус козацьких військ, а отже регулювали питання їх кордонів, прав і вольностей, торговельних, господарчих привілеїв тощо; звичаї та прецеденти, які визначали особисту та колективну відповідальність за скоєння злочину проти представника (представників) сусіднього козацького війська.

Міжнародні та міжетнічні відносини значною мірою впливали на розвиток взаємин Запорожжя та Дону. Донські козаки скаржились російському уряду на відвідування запорожцями турецьких володінь, що, на їхню думку, могло призвести до ускладнень відносин з Османською імперією. Крим залишався для Запорожжя альтернативою російському протекторату, що давало підстави для використання запорожцями радикальніших методів відстоювання своїх прав та територій. Відчутним був також вплив на запорозько-донські взаємини калмиків, некрасовських козаків, Речі Посполитої.

Третій розділ – “Політичний аспект взаємин” складається з трьох підрозділів. У ньому проведено порівняння з попередніми періодами запорозько-донських взаємин, розроблено їх періодизацію у XVIII ст., проаналізовано вплив спільної служби козаків у російській армії на міжкозацькі стосунки.

Досліджуваний період взаємин запорозького та донського козацтва порівняно з попередніми відзначився кардинальними змінами у характері, функціях, проявах. Якщо у XVI – на початку XVIII ст. основою стосунків двох рівних і вільних політичних утворень була взаємна допомога у боротьбі із зовнішнім ворогом (Річчю Посполитою, Російською чи Османською імперіями),

то у XVIII ст. на козацькі взаємини особливо впливали два процеси – посилення влади Російської імперії в регіоні та соціально-економічні трансформації всередині козацтва.

Офіційні міжвійськові контакти поділяються на дві сфери – взаємини сусідніх адміністративних суб'єктів та стосунки представників військових підрозділів під час виконання служби. У першій сфері прикордонні стосунки характеризувалися у 1734–1775 рр. виникненням великої кількості конфліктних ситуацій різного масштабу, які в системі можна визначити як перманентний конфлікт і поділити на п'ять етапів. Перший – весна 1734 р. – весна 1743 р. за умов російсько-турецької війни та повоєнного врегулювання, а також за відсутності безпосередньо запорозько-донського кордону, характеризується як час генези територіального конфлікту. На другому етапі – весна 1743 р. – вересень 1746 р. – через подальше освоєння територій з виникненням безпосереднього кордону вольностей військ Запорозького та Донського спалахнув міжкозацький конфлікт, розв'язаний після втручання вищих органів влади Російської імперії у питання розмежування земель, створення слідчих комісій, які розглянули взаємні скарги запорозьких та донських козаків з різних приводів. У результаті конфлікту між Військом Запорозьким та Військом Донським запорожці отримали досвід боротьби за кордони, відстояли частину своїх земель (донські козаки претендували на землі до Берди), закріпилися на узбережжі Азовського моря. Вони отримали документи на землі й протягом 1750–1760-х рр. запорозько-донський кордон по р. Кальміусу залишався непохитним, тоді як інші сусіди запорожців поступово займали їхні землі. Третій етап – вересень 1746 р. – жовтень 1768 р. – позначився новими загостреннями в територіальному протистоянні через те, що запорожці неофіційно використовували надані донцям землі між річками Міусом та Кальміусом і претендували на офіційне володіння ними. Особливим пунктом запорозько-донських суперечок на цьому етапі було неврегульоване питання перебування запорозьких та донських промисловців у бар'єрних землях та турецьких володіннях. Четвертий етап – жовтень 1768 р. – весна 1772 р. характеризувався відсутністю конфліктів через евакуацію на час бойових дій Кальміуської паланки на р. Самару. П'ятий етап – весна 1772 р. – червень 1775 р. – після повернення запорозької адміністрації в приазовські землі спостерігається відновлення територіального протистояння, ескалація якого стала одним з чинників, що вплинули на прийняття російським урядом рішення про ліквідацію Війська Запорозького. На цьому ж етапі спостерігається погіршення міжкозацьких взаємин, зокрема через боротьбу старшини за торговельну монополію в регіоні. Отже, погіршення міжкозацьких взаємин, яке спостерігалось у 1734–1775 рр. і найбільше проявилось у політичному аспекті, було використано Російською імперією у власних інтересах, стало одним з чинників знищення Нової Січі і опанування Росією виходу до Чорного моря. Запорожці, принципово

відстоюючи свої права на приазовські землі, стали жертвою імперських інтересів. Військо Донське, як опора влади в регіоні, отримало підтримку царату, у результаті спірні землі відійшли до донських козаків.

Військова служба та інші повинності, пов'язані із виконанням козацьких обов'язків перед Російською імперією, стало другою сферою у політичних відносинах між запорозькими та донськими козаками. Спільна участь у воєнних операціях, розвідувальних акціях, охороні шляхів сполучення та кордонів давала досвід мирного діалогу між козаками. Однак участь донських козаків у придушенні українських повстань і рухів, а також у зруйнуванні Січі призвели до формування образу донців як козаків, лояльних до імперії, що погіршило ставлення запорожців до них.

Четвертий розділ – “Соціально-економічний аспект взаємин” складається з чотирьох підрозділів і присвячений соціально-економічним чинникам, що впливали на розвиток міжкозацьких стосунків. Розглянуто процес заселення запорозько-донських прикордонних земель, господарський, торговельний, соціальний чинники взаємин.

Заселення східних окраїн Запорожжя та західних окраїн Донщини проходило у XVIII ст. під впливом декількох факторів. Стабілізувалися міждержавні кордони, активізувався переселенський рух із Гетьманщини та Слобожанщини, а запорозька та донська старшини намагалися поставити цей рух під свій контроль. Переселенський чинник у запорозько-донських взаєминах відіграв роль окремої конкурентної сфери. Взагалі, запорозько-донські взаємини стимулювали заселення та господарське освоєння південноукраїнських земель, зокрема Північного Приазов'я, проте гострі міжкозацькі конфлікти 1743–1746 рр. та 1772–1775 рр. негативно позначилися на колонізації краю.

Економічний розвиток Запорожжя та Дону відіграв значну роль у міжкозацьких відносинах. Протягом 1734–1775 рр. спостерігається зменшення ролі мисливства, бортництва та рибальства в господарстві спільнот. Натомість, інтенсифікація господарства позначилася на ставленні козаків до питання свого права на володіння землею, лісами, річками, лиманами, які стали головними об'єктами запорозько-донських суперечок. Погіршення запорозько-донських взаємин відбулося зокрема через боротьбу старшини за право винної монополії у Північному Приазов'ї.

У середині XVIII ст. Запорожжя та Дон залишалися важливими пунктами транзитної торгівлі між Російською та Османською імперіями. Проте російський уряд поступово підпорядковував донську козацьку торгівлю своїм інтересам, а Запорожжя залишалось у 1760-х рр. центром непідпорядкованої російським державним інтересам торгівлі з Туреччиною.

У зв'язках запорозького та донського козацтва торгівля не відігравала значної ролі. Товарообмін був невеликим, проте населення Кальміуської паланки частково залежало від транзиту через Черкаськ слобідського зерна та маницької солі, а приазовські риболовні промисли запорожців – від закупівлі в столиці Війська

Донського знярядь праці. Донська старшина іноді намагалась використовувати цю залежність у міжкозацьких конфліктах, тиснучи на запорозьку сторону погрозами заборонити її представникам в'їзд на Нижній Дон. Однак такі дії донців не призводили до серйозних наслідків, більш того, використовувались запорозькою старшиною для компрометації суперників перед російським урядом.

Протягом 1734–1775 рр. запорозька та донська старшина визначала організацію та характер запорозько-донських взаємин. Поступово її приватні економічні інтереси злилися із загальновійськовими. Старшина вирішувала проблеми винної монополії, володіння приморськими риболовними косами та іншими утіддями тощо. Запорозькі та донські середняки залежали від офіційної позиції старшини. Козацька голота відігравала другорядну роль, вона не втягувалась у міжстаршинські конфлікти і йшла у найми як до запорозьких, так і до донських підприємців. Некозацьке населення військових земель виступало не суб'єктом, а об'єктом міжкозацьких взаємин – потужним людським ресурсом, який обидва війська отримували із Лівобережної та Слобідської України, що дозволяв і запорозьким і донським підприємцям швидкими темпами освоювати природні ресурси краю, нарощувати товарне виробництво. Наприкінці існування Нової Січі російське та українське купецтво, представники російської армії активно втручались у міжкозацькі відносини, використовували запорозько-донські конфлікти, щоб зайняти провідні позиції у багатьох сферах економіки регіону.

У **висновках** підсумовано результати дослідження, сформульовано положення дисертації:

– незважаючи на відображення в історичній літературі деяких важливих аспектів взаємин запорозького та донського козацтва періоду Нової Січі (1734–1775 рр.), вони не стали впродовж XVIII–XXI ст. предметом спеціального самостійного комплексного вивчення. Джерельна база дослідження не являє собою єдиного комплексу як за змістом, так і за формою. Значна кількість документів та матеріалів з проблематики знаходяться в центральних та обласних архівах України та Російської Федерації;

– міжкозацькі взаємини 1734–1775 рр. розвивалися в умовах посилення впливу російського уряду на внутрішнє життя козацтва. Реформуючи систему козацького управління, російський уряд обрав структуру Війська Донського за зразок для інших козацьких спільнот. Правовою базою міжкозацьких взаємин були нормативно-правові акти Російської імперії, що визначали статус козацьких військ, а також звичаї та прецеденти, які визначали особисту та колективну відповідальність за скоєння злочину проти представника (представників) сусіднього козацького війська;

– визначну роль у регулюванні запорозько-донських стосунків відігравали центральні органи влади Російської імперії, а також козацька старшина; слідчі комісії з розгляду міжкозацьких суперечок у 1743–1752 рр. були посередником між урядом та козаками обох військ;

– міжнародне право було важливим фактором козацьких взаємин, тісно вплетених у систему міжнародних відносин у Південно-Східній Європі. Значний вплив на запорозько-донські взаємини зафіксований з боку сусідів – ногайців, калмиків, кримських татар, некрасовських козаків, Речі Посполитої;

– політичні взаємини козацьких військ розвивались, здебільшого, навколо спірних прикордонних територій, у зв'язку з чим виділено наступні їх етапи: весна 1734 – весна 1743 рр. – генеза територіального конфлікту; весна 1743 – вересень 1746 рр. – територіальний конфлікт у приазовських землях; вересень 1746 – жовтень 1768 рр. – етап латентного територіального конфлікту; жовтень 1768 – весна 1772 рр. – спорадичність прикордонних контактів у зв'язку з початком російсько-турецької війни та евакуацією Кальміуської паланки на р. Самару; весна 1772 – червень 1775 рр. – поновлення територіального конфлікту через зайняття запорожцями земель до р. Міус;

– російська влада використовувала спільні козацькі загони під час бойових дій проти турецької та татарської армій. Протягом військової служби запорозько-донські стосунки були безконфліктними, але донські козаки брали участь в операції з ліквідації Нової Січі, у придушенні повстань в Україні, виступів запорожців, що погіршило міжкозацькі стосунки;

– запорозько-донські взаємини, з одного боку, сприяли заселенню приазовських земель, а з іншого, міжкозацьке протистояння позначилося на темпах економічного освоєння прикордонних земель;

– господарське освоєння ресурсів Приазов'я стало основним чинником виникнення територіального конфлікту між Військом Запорозьким та Військом Донським. Предметом суперечок були ресурси Північного Приазов'я – рибні, тваринні та земельні;

– донська старшина використовувала обмеження запорозько-донської торгівлі як засіб тиску на приазовських запорожців. Право винної монополії на рибних промислах було важливим чинником погіршення стосунків між запорозькою та донською старшиною;

– запорозько-донські взаємини доби Нової Січі (1734–1775 рр) стали одним з чинників ліквідації Війська Запорозького.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ:

Статті:

1. Полторак В. Розмежування вольностей війська Запорозького та війська Донського в 40-ві роки XVIII ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2005. — Вип. 19. — С. 55–58.

2. Полторак В. Проблема існування південно-східних паланок Війська Запорозького 1734–1746 рр. // Записки історичного факультету / ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Вип. 16. — Одеса: Астропринт, 2006. — С. 84–89.

3. Полторак В. Торгівля між Запорозьким та Донським військами у 1734–1775 рр. та її роль у міжкозацьких взаєминах // Український історичний збірник. — Вип. 9. — К., 2006. — С. 84–89.

4. Полторак В. Прикордонний конфлікт між запорозькими та донськими козаками у 1772–1775 рр. // Південний архів: історичні науки. — Херсон, 2007. — Вип. 24. — С. 100–105.

Повідомлення, тези доповідей:

5. Полторак В. Про вплив козацьких спільнот на процес націєтворення у Південно-Східній Європі у другій третині XVII століття // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. — Т. 3. — Одеса: Друк, 2002. — С. 229–231.

6. Полторак В. До питання про участь кошового отамана Війська Запорозького Івана Сірка у повстанні під проводом Степана Разіна в Московській державі (1667–1671) // Історичні і політологічні дослідження. Видання Донецького національного університету. — 2003. — № 2 (14). — С. 89–92.

7. Полторак В. Участь українців у заселенні та освоєнні земель Війська Донського у другій третині XVIII ст. // Селянство Півдня України: історія і сучасність. — Миколаїв, 2003. — С. 42–46.

8. Полторак В. Документи з Архіву Коша Нової Запорозької Січі про відносини запорозького та донського козацтва (1734–1775) // Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи співробітництва: 36. наук. пр. — Кривий Ріг, 2004. — С. 405–413.

9. Полторак В. Напрями взаємин запорозького та донського козацтва у 1648–1709 роках // Матеріали Міжнародного наукового семінару «Р. Ф. Кайндль і українська історична наука». — Частина 1. — Вишніва, 2004. — С. 7–11.

10. Полторак В. Джерела з історії України XVIII ст. в Державному архіві Ростовської області // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українське козацтво у вітчизняній та загальноєвропейській історії». — Одеса, 2005. — С. 89–90.

11. Полторак В. Торгівля між Російською та Османською імперіями за посередництва Запорожжя та Дону в середині XVIII ст. // Науковий вісник Миколаївського державного університету. — Вип. 11: Історичні науки: 36. наук. пр. — Миколаїв: МДУ, 2005. — С. 118–123.

12. Полторак В. Василь Максимович Кишенський – постать-легенда та реальність // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва при Інституті історії України НАН України. — Вип. 3. — Дніпропетровськ, 2006. — С. 182–186.

13. Полторак В. Невідомий автор ілюстративних матеріалів, доданих до «Літописної оповіді про Малу Росію...» та «Історії донських козаків...» О. І. Рігельмана // Чорноморська минувшина: Записки Відділу історії козацтва на Півдні України НДІ козацтва Інституту історії України НАН України. — Одеса, 2006. — С. 20–23.

АНОТАЦІЇ

Полторак В. М. Взаємини запорозького та донського козацтва періоду Нової Січі (1734–1775 рр.): політико-правовий і соціально-економічний аспекти. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 — історія України. — Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2007.

У дисертації вперше досліджено політико-правовий та соціально-економічний аспекти взаємин запорозького та донського козацтва. Виділено п'ять основних етапів розвитку політичних відносин донського та запорозького козацтва періоду Нової Січі (1734–1775 рр.), з'ясовано особливості та загальні риси кожного з них. Встановлено передумови запорозько-донських конфліктів, їхній перебіг та методи розв'язання, виявлено вплив економічних та соціальних чинників на міжкозацькі стосунки. Визначено зв'язок між проблемами заселення південно-східних українських земель, запорозько-донських взаємин та знищення Нової Запорозької Січі.

Ключові слова: запорозько-донські взаємини, територіальні конфлікти, слідчі комісії, Нова Запорозька Січ, Військо Донське, Північне Приазов'я.

Полторак В. М. Отношения запорожского и донского казачества периода Новой Сечи (1734–1775 гг.): политико-правовой и социально-экономический аспекты. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 — история Украины. — Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Одесса, 2007.

В диссертации впервые исследованы политико-правовой и социально-экономический аспекты отношений между запорожским и донским казачеством. Определены методология и историографическая база исследования, неопубликованные источники разнообразны по форме и содержанию, не составляют единого комплекса, хранятся в центральных и областных архивах Украины и Российской Федерации.

Проблема запорожско-донских отношений рассмотрена в контексте международных, межрегиональных и межэтнических отношений в регионе. Проанализировано участие в казацких отношениях органов публичной власти России, войск Запорожского и Донского. Среди правовых норм отношений выделены три уровня: международное, писанное общеимперское и неписанное (устное) казацкое право.

Выделены пять этапов развития отношений донского и запорожского казачества периода Новой Запорожской Сечи. На первом (1734–1743 гг.) — контакты между казаками имели спорадический характер. В 1743 г. с появлением

непосредственной границы между казацкими войсками отношения активизируются, переходя в конфликт. На втором этапе в результате вмешательства высших органов власти Российской империи в 1746 г. запорожско-донской конфликт был урегулирован, граница между войсками была установлена по р. Кальмиус. На третьем — в 1746–1768 гг. — взаимоотношения имели форму латентного территориального конфликта — запорожцы продолжали неофициально использовать выделенные донцам земли между реками Миус и Кальмиус. На четвертом — 1768–1772 гг. вследствие временной эвакуации населения Кальмиусской паланки непосредственные приграничные отношения прерываются и на первое место выходят служебные взаимоотношения в составе действующей российской армии. На пятом этапе (1772–1775 гг.) наблюдается эскалация запорожско-донского территориального конфликта, что стало одним из факторов, который повлиял на принятие решения российских властей о ликвидации Запорожского Войска.

Определено влияние экономических факторов на казацкие отношения. В частности, выделено особое значение процессов заселения приазовских земель и хозяйственного их освоения. Кроме того, проанализировано влияние торгового и социального факторов. Выявлена связь между проблемами активизации заселением юго-восточных украинских земель, ухудшением запорожско-донских отношений и ликвидацией Новой Сечи.

Ключевые слова: запорожско-донские отношения, территориальные конфликты, следственные комиссии, Новая Запорожская Сечь, Войско Донское, Северное Приазовье.

Poltorak V. M. The relations between Zaporozhyya and Don Cossacks during Nova Sich' time (1734–1775): political-juristic and social-economic aspects. — Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of a candidate of Historical sciences by speciality 07.00.01 — History of Ukraine. — Odesa Mechnikov National University, Odesa, 2007.

In the dissertation political-juristic and social-economic aspects of the relations between Zaporozhyya and Don Cossacks for the first time are investigated. Five stages Don and Zaporozhyya Cossacks relations' development (1734–1775) are selected. The reasons of the Zaporozhyya-Don conflicts, their course and methods of salvation are characterized. The influence economic and social factors to the inter-Cossacks relations are determined. The connection between problems of southeast Ukrainian grounds' settling, Zaporozhyya-Don relations' deterioration and New Sich' destruction is revealed.

Key words: Zaporozhyya-Don relations, territorial conflicts, investigation commissions, New Zaporozhyya Sich, Don Army, Northern Coast of Azov Sea.

Підписано до друку 14.05.2007.
Обсяг 0,9 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 167.

Надруковано у друкарні видавництва "Астропринт"
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
м. Одеса, вул. Пресображенська, 24, к.13.
Тел./факс: (048) 726-96-82, 726-98-82, (0482) 37-14-25.
www.fotoalbom-odessa.com